

KLASİK EDEBİYATIMIZDA NESİR GELENEĞİ

Araş.Gör.Şerife YAĞCI
Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü

ÖZET

Bu yazıda, Klasik Türk Edebiyatı'nda fazla yer tutmadığı iddia edilen nesir geleneği ve bu geleneğin özellikleri üzerinde durulmuştur. Klasik edebiyatımızda nazım, nesre oranla daha fazla yer aldığından nazımda kullanılan bazı ahenk vasıtalarının, nesirde de kullanıldığı görülmüş ve bu araçlar çeşitli yüzyıl ve coğrafyalara ait farklı mensur eserler üzerinde ortaya koyulmuştur.

SUMMARY

In this article, the prose tradition which is claimed not to take much place in the Classical Turkish Literature and basic features of this tradition have been studied on since poetry takes more place than prose in the Classical Turkish Literature. It has been noticed that some vehicles of harmony used for poetry have also been used for prose and they have been applied on various prose fiction belonging to different centuries and regions.

Edebiyat mahsulleri genel olarak nazım ve nesir şeklinde ikiye ayrılırlar. Bununla beraber nazım ve nesir karışık olarak yazılmış eserler de vardır. Hatta bazı modern edebiyat teorileri edebiyatı artık nazım ve nesir diye ikiye ayırmamakta, nazım ve nesir karışık üçüncü bir grup düşünmektedirler.¹

Nazım kelimesinin sözlük anlamı "dizme, tertip etme, sıraya koyma; sıra, dizi" şeklindedir. Nesir kelimesi ise "yayma, saçma" ilk anlamlarını taşır. Zamanla nazım, "vezinli ve kafiyeli söz" için, nesir ise "manzum olmayan söz" karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise nazım ve nesri ayıran sınırlar daha da silikleşmiş ve bir sözün manzum olması için vezin ve kafiyenin de gerekmediği düşüncesi hemen hemen yaygınlaşmıştır.

Edebiyat bütün topluluklarda sözlü yaratmalar olarak başlar ve bu dönemde büyük ölçüde manzum karakter taşır. Bunun sebebi de sıralı ve birbirleriyle bağlantılı ifadelerin insan hafızasında

daha kolay yer etmesi ve başkalarına daha kolay aktarılabilmesidir. Çeşitli ses düzenlemelerinden ve bağlantılarından faydalanan nazımın, nesre karşı bu tür avantajları, yazılı kültürün yeşerdiği devirlerde bile edebiyatın uzun süre nazım ağırlıklı olmasına yol açmıştır. Bununla beraber edebiyat sanatının söylemenin yanısıra anlatmayı da ihmal etmemesi, nesir sanatının varlığını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle bütün gelişmiş edebiyatlarda gelişmiş bir nesrin varlığından da söz etmek mümkündür.

Bütün sanat eserleri içinde oluştukları toplumun geçmişinden izler taşır. Geçmişe ait kültür birikimlerinin en belirgin izlerini edebiyat eserlerinde bulabiliriz. Bu durumda edebiyat eserlerinin en önemli kültür taşıyıcısı olan dille meydana getirilmelerinden kaynaklanır. Bu nedenle eserini dille oluşturan bir şairin veya yazarın zamanla oluşan bir dil ve edebiyat geleneğinin bir parçası olması kaçınılmazdır.

Türk edebiyatında da zamanla bir dil ve edebiyat geleneği oluşmuştur. Türk edebiyat geleneğinde nazım, nesre oranla ağırlıktadır. Bu da nazımdan pek çok unsurun nesre girmesine yol açmıştır. Bu nedenle şiirdaki bazı ses araçlarının nesirde de varlığından söz edilebilir. Söz konusu ses araçları: tekrarlar, ses ve anlam birimleri, söz dizimi ve paralelliklerdir.² Şiirin temel mekanizmasını oluşturan bu ses araçları mensur eserlerde, dil zevki ile gelen yardımcı unsurlar durumundadırlar.

En önemli ses araçlarından biri olan tekrar teknikleri nazımımızın olduğu kadar, nesrimizin de çok kullandığı yapılarıdır.³ Türk mensur eserlerinin hemen hepsinde dilin yapısından kaynaklanan tekrarları⁴ ve bazılarında da bilinçli tekrar örgülerini bulmak mümkündür.

Türk nesrinde rastladığımız ses araçları tekrar teknikleriyle sınırlı değildir. Türkçenin yüzyıllar boyunca oluşturduğu bazı söyleyiş biçimlerinin ve ifade kalıplarının da Türk nesrinde bir ses ve anlam bütünlüğü oluşturmada rol oynadığı söylenebilir. Buna bir örnek olarak insanımızın dua ederken kullandığı üslubu verebiliriz. Kültür seviyesi, şahsi özellikleri, hatta içinde yaşadığı yüzyıl ne olursa olsun inanmış bir Türkün duasında hep aynı eda vardır. Bunu farklı karakterdeki eserlerde görmek mümkündür:

Darî'nin "Yüz Hadis"inden ;

" Ey benim Hüdavendigârım! Dökeli gözler uyudular ve yıldızlar bitdiler. Sen uyanıksın, hazırsın, dökeli mahlûkat gözedürsün, işlerin bitürsün. Hazretinga mâlumdur kim dökeli padişahlar kapular yaptılar, her padişahın kapuların şehrin pasbânları bekler. Senüng kapung muhtaçlara, eksüklülere açıkdur. Uğ ben miskin dilenci kapuna dilenü geldüm, rahmetinga giriven.

Ben zaif kulu yarlığa, yazuklarımı afv kıl, kereminden mahrum eyleme. Benüm ümüdüm sensin, yazuklarım bağışla, hâcetüm revâ kıl.⁵

"Dede Korkut Hikayeleri"nden;

"Yücelerden yücesin, kimse bilmez nicesin, görklü Tanrı. Çok cahiller seni gökte arar, yerde ister, sen hod müminlerin gönlündesin. Dâim duran Cabbâr Tanrı, ulu yollar üzerine imâretler yapayım senin için, aç görsem toyurayım senin için, yalnızca görsem tonatayım senin için, alursan ilkimizin canın bile algal, korısan ilkimizin canın bile kogıl, keremi çok Kâdir Tanrı".⁶

Sinan Paşanın Tazarruûnâme'sinden;

"İlahî, bî-kesem, senden gayrı kimsem yok. İlahî, fakûrem sana yarar nesnem yok. İlahî, dermânde kaldım mededüme iriş, İlahî üftâde kaldım feryâduma yetiş.

İlahî, âkıbet vaktinde hoş-hâl it. İlahî, ecel derminde rûşen mekâl it. İlahî, rûhumu zikrin ile al. İlahî, ol derme vesveseye yol verme. İlahî, ol hinde gönüle yaramaz nesne getürme".⁷

Nevai'nin "Münâcât"ından :

"İlahî ekremü'l-ekremsin ve min güneh-kâr, İlahî, erhâmür-rahûmsin ve min tûre-ruzgâr. İlahî, eğerçi cürm ü isyandın özge işim yok ammâ sindin özge hem kişim yok. İlahî yok irdim bar itting, tıfl irdim uluglar cirgesiga katting..."⁸

Bu duâ formu şiirde de görülür. Fuzûlî'nin bir gazelindeki söyleyiş, bu dört mensur parçadakinden hiç de farklı değildir:

Yârab hemîşe lutfunu et reh-nîlmâ bana

Güsterme ol târîki ki yetmez sana bana

.....

Yok bende bir amel sana şayeste âh eğer

Â'mâlime göre vere adlî cezâ bana

Havf u halêda muzâribem var ümîd kim

Lutfun vere beşâret-i afv u atâ bana"⁹

.....

Türk edebiyatında bazı söyleyiş kalıplarının ve cümlelerin telrarını, devamını sağlayan temel unsurlar sözlü halk edebiyatı mahsulleriyle halk dilinin kalıplarıdır.

Türk mensur eserlerinde dikkati çeken bir başka husus da ikili yapılarıdır. Nesrimizde başlangıcı İslamiyet öncesine giden bir ikili yapı kullanma alışkanlığı mevcuttur. Bu tür kullanımların ilk örneklerini Uygur dönemi mensur metinlerinde görmekteyiz. Bu metinlerdeki ikili yapılar eş anlamlı kelimelerin yan yana kullanılmasıyla oluşturulmuşlardır: "Ol yime Maharadi ilig han ertingü ulug, bay barımlıg, tsangları ağılıkları tarıg ed tavar öze tolu, alp atım... 10

Bu kısa parçada bile pek çok ikili yapı vardır. Bu ikililer şunlardır; bay-barımlıg (zengin varlıklı), tsang-ağılık (ambar-hazine) ed-tavar (mal-mülk), alp-atım (yiğit, kahraman).

İkili yapılarla oluşturulan Uygur metinlerinde ikili düzenlerde bir kelimenin anlamını bilmek diğer kelimeyi de anlamak demektir. Klasik nesrimizde ise ikili paralel yapılar daha gelişmiş bir şekilde, ses olarak da bağlantılı ifadelerin bir araya getirilmesi yoluyla oluşturulmuşlardır: "Hamd-i nâ-mâdûd ve senâ-yı nâ-mahdûd ol hazrete sezâ-vârdur ki, her zerre-i mevcûd ve her dâhil-i dâire-i vücûd ol hazretün vücûb-ı vücûduna delîl-i katıdur ve minnet-i bî-kıyâs u şûkrü sipâs şol cenâba nisârdur ki, terkûb-i mümkinât ve nizâm-ı mevcûdat ol cenâbun vahdâniyyet-i zâtına bürhân-ı satıdur."¹¹

Klasik nesrimizde en ağır metinlerin çoğu bu tür gruplarla ve ses olarak birbirine bağlanmış ikili yapılarla oluşturulmuşlardır. Bu nedenle bu metinleri anlamak aslında hiç de zor değildir. Bu parçalardaki grupları şu şekilde ayırabiliriz:

1. hamd-i nâ-madûd ve senâ-yı nâ-mahdûd
2. ol hazrete sezâ-vârdur ki
3. her zerre-i mevcûd ve her dâhil-i dâire-i vücûd
4. ol hazretün vücûb-ı vücûduna delîl-i katıdur
- ve
5. minnet-i bî-kıyâs u şûkrü sipâs
6. şol cenâba nisârdur ki
7. terkûb-i mümkinât ve nizâm-ı mevcûdat
8. ol cenâbun vahdâniyyet-i zâtına bürhân-ı satıdur.

Bu düzenlemeden açıkça görüldüğü gibi, ana cümle "ve" ile bağlanmış iki cümleden oluşmaktadır. Üstelik bu yapıda bir araya getirilmiş iki cümle anlam bakımından tam bir paralellik göstermektedir. Anlamca bağlı gruplar yapı olarak da aynıdır (1-5, 2-6, 3-7, 4-8). Ayrıca bazı

gruplar arasında ses bağlantısı da kurulmuştur. (2-6, 4-8). Cümlede grupların içinde de ses ve anlam paralellikleri vardır (1,3,5 ve 7. gruplarda ve ile bağlanmış terkipler seçilidir).

Bugün de bu ikili kullanma alışkanlığı dilimizde yaygın olarak yaşamaktadır. Kullandığımız ikililerin bazıları ses olarak, bazıları da anlam olarak bağlantılıdır. Hatta bazen aynı anlama gelen iki kelimenin bile yanyana kullanıldığı görülmektedir.¹²

Mensur eserlerimizde yüzyıllar boyunca devam eden daha pek çok söyleyişten, ifade kalıbından, yapı özelliğinden söz etmek mümkündür. Türkçenin halk dilinde yaşayan söyleyiş kalıplarının ve nesir eserlerimizdeki ortak yapıların bir dökmünün yapılmasının nesir geleneğimizin ortaya çıkarılması için gerekli olduğuna inanıyoruz.

Türk nesir tarihine baktığımızda, Türk nesrinin İslamiyet öncesinde, İslami dönemde ve batı kültürü etkisinde farklı karakterler taşıdığını görürüz. Bununla beraber bütün önemli kültür değişmelerine, tarih ve coğrafya farklılıklarına rağmen mensur eserlerimizdeki bağlar devam etmiştir.

Türk kültürüne İslamiyet öncesi dönemde zengin bir dil ve edebiyat geleneği mevcuttur. Türk dünyasının İslamiyeti kabulüyle birlikte Türk edebiyatı da İslam kültür ve medeniyeti etkisine girer. Bununla birlikte Türk kültürünün bu temastan çok önce bir dil ve edebiyat geleneği oluşturmuş olması, Türk edebiyatının "Arap ve İran edebiyatlarını taklit eden kişiliksiz bir edebiyat" halini almasını engellemiştir. Türkler yeni girdikleri ve bütün kalpleriyle benimsedikleri İslam diniyle ilgili konuları, zaman zaman eski inanışlarıyla birleştirerek söylemekten çekinmemişler, İslam kültür ve medeniyetiyle kendi milli zevklerinin bir sentezine gitmişlerdir. İlk İslami metinlerde eski Türk inanışlarından kaynaklanan bazı motifler bunun açık bir delilidir.¹³

İslam kültürü etkisindeki klasik edebiyatımız, uzun bir süre manzum bir edebiyat gibi düşünülmüştür. Bu edebiyatın "divan edebiyatı" şeklinde adlandırılması da bu yaklaşımın bir ifadesidir. Böyle bir adlandırma bütün mensur eserleri dışarda bıraktığı gibi, mesnevi gibi divanlara girmeyen bazı manzum türlerin de gözardı edilmesi tehlikesini doğurmaktadır. Bu nedenle artık iyice yaygınlaşan bu adlandırmayı eksikliklerini unutmadan dikkatle kullanmak gereklidir.

Eski kültürümüzde nesir ve nazım nasıl anlaşıldığını en açık şekilde XIV. yüzyılda Mercimek Ahmed tarafından yapılan Kâbüsnâme tercümesinde bulmaktayız: "Ve bir sözü ki halk anı nesirde söylemeği kabîh görürler, sen anı nazımda söyleme ki nesir râiyyet gibidir, nazım padişahdır. Bir nesne ki râiyyete yaramaya padişaha nica yaraya."¹⁴

Ayrıca pek çok divan şairi, nesri dağılmış incilere, nazmı ise bir araya getirilmiş bir inci kolyeye benzetmişlerdir. Bu tanımlamada her iki anlatım vasıtasına da inci benzetmesiyle yaklaşılması dikkat çekicidir.

Belagat kitaplarındaki ortak yaklaşım ise manzum olsun, mensur olsun güzel ve manalı söylenen her ifadeyi edebî kabul etmektir. Yüksek kültürün içinde yetişen belagatçılar, manayı bir güzele, edebî sanatları ise onun giyinip kuşandıklarına, sürdüğü boyalara, taktığı takılara benzetmişlerdir. Böyle bir yaklaşım ise klasik edebiyatımızda ana amacın, şiirde de nesirde de anlamı söyleyişe feda etmemek olduğunu açıkça gösterir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Belâğât-ı Osmaniyye'si klasik tarz belagat kitaplarının en önemlilerindedir. Belagat kitaplarında ki nazım ve nesir ayrımları hakkında bir fikir vermesi açısından eserdeki nazım, nesir ayrımını veriyoruz: "... ammâ-ulemâ-yı Arabiyye ıstılahınca şiirin mevzun ve mukaffâ olmadığı halde muhayyel bile olsa şiir denmeyip nesir denilir ve böyle muhayyelatdan mürekkeb olan nesirlerde ekseriya secî ve cinâs gibi sanayi-i bedîyeye râyet olunur."¹⁵

Belagatçıların nesre bu tür tutarlı yaklaşımlarının yanı sıra eserlerini büyük ölçüde nazma ve şiir sanatlarına ayırdıklarını da belirtmek gerekir. Kısacası eski kültürümüzün insanları mensur eserler de vermekte beraber genellikle nazmı nesirden üstün kabul etmişlerdir.

Türk nesri başlangıcından Tanzimat'a kadar üç kolda gelişmiştir: sade nesir, süslü nesir ve orta nesir.¹⁶ Bu üç nesir türüyle aynı yüzyılda oluşturulmuş farklı karakterlerde eserlere rastlamak mümkündür. Söz gelişi, Veysi ile Nergisî'nin süslü nesirle eserler verdikleri bir çağda Evliyâ Çelebi tamamen halk üslubuna yakın bir dille Seyahatnâme'yi kaleme almıştır. Nesir türlerinin kullanımı yazarın bir eserinden diğerine bile değişmektedir. Buna örnek olarak Fuzûlî'nin eserlerini verebiliriz. Fuzuli yüksek bir kültür seviyesine hitap ettiği Türkçe divanının önsözünde, sanatını gösterme endişesiyle ağır bir dil kullanırken, ortalama kültür seviyesindeki halk için yazdığı Hadikattî's-Süeddâ'sında nispeten sade bir dil kullanmıştır.

Bütün bunlardan sonra Türk nesir dilinin gittikçe ağırlaştığı düşüncesinin yanlışlığı açıkça görülmektedir. Müelliflerimiz eserlerinde kullandıkları dili anlatacakları konuya ve hitap ettikleri kişilere göre belirlemişlerdir.

Eski nesrimizle ilgili tenkitlerin çoğu süslü nesir metinlerine yöneliktir. İnşâ metinlerimize araştırmacılarımız bile eleştiren bir gözle bakmışlardır. Hemen hepsi süslü nesrin mükemmel

verilebilir. Aynı anlama gelen bazı kelimeler de bir arada kullanılmaktadır. Bunun en tipik örnekleri "şahsen ben, örneğin mesela" kullanımlarıdır.

(13) İlk dini metinlerde Allah'ın konuşTURULMASI gibi. bkz. Fahir İz, a.g.e., Yasin Tefsiri, s.3-4

(14) bkz. Keykavus-Kâbusnâme: Mercimek Ahmed'in Tercümesinden, MEB. 3. baskı, İstanbul 1974, s. 253.

(15) bkz. Ahmet Cevdet Paşa: Belâgat-ı Osmaniye, Mimar Sinan Üniversitesi yayınları, İstanbul 1987, s.39.

(16) Bu nesir türleri hakkında bilgi ve örnekler metinler için bkz. Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir, s. V-XIII.

(17) Bu yaklaşıma bir örnek olarak bkz. N.S. Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, cilt 2, s. 680.

(18) bkz. İsmail Tunalı, Sanat Ontolejisi, İstanbul 1971.

(19) bkz. Abdulkadir Karahan "Fuzûlî'nin Mektupları" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt III, sayı 1-2.